

Regeringens skrivelse

2023/24:68

Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet

Regeringen

Förord

Sverige har allvarliga problem med kriminalitet och otrygghet. Det är en situation som vuxit fram under en längre tid och som har flera komplexa orsaker. Regeringen bedriver nu ett intensivt och omfattande reformarbete för att vända utvecklingen och minska brottsligheten.

På en övergripande nivå handlar det om en omläggning av kriminalpolitiken med ett större fokus på samhällsskydd, upprättelse för brottsoffer och åtgärder som är anpassade till dagens verklighet. Vi genomför en historisk satsning på rättsväsendet, skärper straffen så att de motsvarar brottens allvar och bygger kraftigt ut antalet platser i anstalt och häkte. Vi slår

mot den kriminella ekonomin, river sekreteshinder och ger de brottsbekämpande myndigheterna nya och effektivare verktyg. Månad för månad blir det svårare att vara kriminell i Sverige.

Denna politik fyller också en avgörande brottsförebyggande funktion. När risken för att bli upptäckt och lagföras ökar avstår fler från att begå brott. Den som avtjänar en frihetsberövande påföljd kan under den tiden inte begå nya brott eller rekrytera fler unga till de kriminella nätverken. Samtidigt kan återfallsförebyggande insatser sättas in.

Men för att uthålligt trycka tillbaka brottsligheten är det helt

centralt med ett effektivt och kunskapsbaserat bredare brottsförebyggande arbete, inte minst socialpreventiva insatser. När utmaningarna med kriminalitet i samhället förändras måste också det förebyggande arbetet utvecklas. Det är inte bara en fråga om kriminalpolitik, utan även om bland annat socialpolitik, skolpolitik, integration och en stark arbetslinje. Regeringen tar därför ett samordnat grepp över politikområdenas gränser för att utveckla det förebyggande arbetet mot brott i hela landet. Med den nationella strategin *Barriärer mot brott* lägger vi fast en tydlig riktning för det sociala brottsförebyggande arbetet och lyfter fram angelägna områden där arbetet behöver utvecklas.

Det handlar bland annat om att stärka föräldraansvaret och förbättra stödet till vårdnads-

havare, skapa goda förutsättningar för och utveckla det brottsförebyggande arbetet i skolan, öka möjligheterna till en aktiv och meningsfull fritid i gemenskap med andra och se till att barn och unga i utsatthet och deras familjer tidigt får stöd och hjälp innan problematiken har eskalerat. Det här gör vi för att förebygga all sorts brottslighet men ett särskilt fokus riktas mot att bryta rekryteringen till de kriminella gängerna, att förhindra att barn och unga involveras i kriminalitet och att få personer som begår brott att upphöra med det. Ett sådant arbete behöver omfatta stora delar av samhället. Statliga myndigheter, kommuner, regioner, näringsliv och civilsamhälle kan alla bidra med viktiga insatser.

Tillsammans gör vi Sverige till ett tryggare, säkrare och friare land.

Ulf Kristersson
Statsminister

Gunnar Strömmer
Justitieminister

Jakob Forssmed
Socialminister

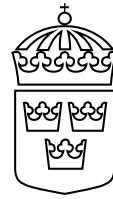
Camilla Waltersson Grönvall
Socialtjänstminister

Lotta Edholm
Skolminister

Johan Pehrson
*Arbetsmarknads- och
integrationsminister*

Regeringens skrivelse

2023/24:68

Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet

Skr. 2023/24:68

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 14 mars 2024

Ulf Kristersson

Gunnar Strömmer
(Justitiedepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

Trygghet är vår tids stora frihetsfråga. I Sverige ska alla kunna leva ett tryggt liv utan rädsla för att bli utsatt för brott, oavsett vem man är och var i landet man bor. Brottsligheten måste bekämpas och förebyggas med hela samhällets samlade förmåga. I denna skrivelse presenteras regeringens inriktning för det brottsförebyggande arbetet inom olika områden för att möta de omfattande utmaningar med kriminalitet och otrygghet som finns i vårt land. Skrivelsen har en bred socialpreventiv ansats med ett särskilt fokus på att bryta rekryteringen och socialiseringen in i kriminella nätverk, att förebygga att barn och unga involveras i kriminalitet samt att få individer som begår brott att lämna kriminaliteten bakom sig. Skrivelsen är indelad i fem delar. Inledningsvis beskrivs behovet av ett utvecklat brottförebyggande arbete, skrivelsens syfte och avgränsningar. Därefter redogörs för åtgärdsområden som är viktiga för ett effektivt och kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete. I tre delar beskrivs sedan angelägna åtgärdsområden inom det breda brottsförebyggande arbetet samt i arbetet med riskgrupper och individer som redan är involverade i kriminalitet. Dispositionen i skrivelsens tre avslutande delar följer således det förebyggande arbetets så kallade preventionsnivåer, eller – annorlunda uttryckt – tre olika barriärer mot brott.

Innehållsförteckning

1	Brottsförebyggande arbete prioriteras, stärks och utvecklas.....	3
1.1	Behovet av ett stärkt och utvecklat brottsförebyggande arbete	3
1.2	Syfte, avgränsningar och disposition.....	4
1.3	Genomförande och uppföljning av strategin	7
2	Ett effektivt och kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete	7
2.1	Utvecklade strukturer och stöd till det brottsförebyggande arbetet	8
2.2	Ökad kunskap om effektiva metoder.....	9
2.3	Ett ändamålsenligt informationsutbyte.....	10
2.4	Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet	11
3	En första barriär mot brottsligheten – ett brett förebyggande arbete.....	11
3.1	Insatser för en stark arbetslinje.....	11
3.2	Åtgärder på migrationsområdet	12
3.3	Ökad delaktighet och trygghet i utsatta områden	13
3.4	Åtgärder för en stärkt folkhälsa och en god och tillgänglig hälso- och sjukvård	14
3.5	Förebyggande arbete i skolan.....	16
3.6	Våldsförebyggande arbete.....	17
3.7	Åtgärder mot skadligt bruk eller beroende.....	18
3.8	Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet	19
4	En andra barriär mot brottsligheten – en negativ utveckling måste brytas tidigt.....	20
4.1	Tidiga insatser, låga trösklar och ökad tillgänglighet.....	20
4.2	Föräldraansvar och stöd till vårdnadshavare	21
4.3	Ökade möjligheter för socialtjänsten att ge stöd och hjälp till barn och unga.....	22
4.4	Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet	23
5	En tredje barriär mot brottsligheten – kriminella banor ska stoppas	24
5.1	Stärkt och utvecklat återfallsförebyggande arbete för barn och unga	24
5.2	Stöd till avhoppare och andra insatser för att förhindra och förebygga fortsatt brottslighet.....	26
5.3	Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet	27
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 14 mars 2024	28

1 Brottsförebyggande arbete prioriteras, stärks och utvecklas

1.1 Behovet av ett stärkt och utvecklat brottsförebyggande arbete

Sverige ska vara ett tryggt land att leva i. Ett land där rättsstatens principer gäller och där människor kan ta vara på sina möjligheter och fullgöra sina skyldigheter. Ett tryggt liv utan rädsla för brott är också en viktig förutsättning för ett fritt och öppet samhälle. Sverige är i grunden ett tryggt och säkert land med en relativt låg nivå av brottsutsatthet och ett högt förtroende bland medborgarna för rättsväsendet. Det är positivt och något att värna. Samtidigt har utvecklingen de senaste åren varit negativ i flera avseenden. De kriminella nätverken breder ut sig och konflikter om narkotikamarknader och personliga oförrätter skapar våldsspiraler som är svåra att stoppa. År 2022 ökade det dödliga skjutvapenvåldet kraftigt, från redan höga nivåer. Under 2023 fortsatte antalet skjutningar och sprängningar i landet vara alarmerande högt. De kriminella nätverken drar sig inte för att utnyttja barn och unga och det grova våldet kryper längre ner i åldrarna med allt yngre som både gärningspersoner och brottsoffer. Samtidigt drabbas allt fler anhöriga och utomstående av våldet. Situationen är mycket allvarlig och saknar motstycke i Europa. Särskilt drabbade är människor i utsatta områden i storstäderna, men våldet har spridit sig även till andra städer och mindre orter i landet.

Den organiserade brottsligheten är mångfasetterad och föränderlig. Vid sidan av det grova våldet pågår en vinstdrivande kriminell verksamhet i form av exempelvis bedrägerier, välfärdsbrott och handel med narkotika och vapen. Den organiserade brottsligheten utmanar också vårt samhälle genom att ta sig in i legala strukturer och har på så sätt en systemhotande karaktär. Otillåten påverkan i form av hot, våld, trakasserier, skadegörelse, korruption och infiltration utgör ett hot mot rättssäkerheten och mot förtroendet för såväl myndigheter och offentliga institutioner som demokratin i sig.

Även annan brottslighet fortsätter att utgöra allvarliga utmaningar. Exempelvis är våld mot kvinnor och barn och det hedersrelaterade våldet och förtrycket omfattande. Inbrott, trafikbrott, tillgreppsbrottslighet och andra vanligt förekommande mängdbrott medför också otrygghet och betydande skada för enskilda, företag och samhället i stort. Enligt den årliga Nationella trygghetsundersökningen (NTU) har otryggheten de senaste åren bitit sig fast på höga nivåer, särskilt oroande är otryggheten bland kvinnor samt i utsatta områden. Även oron för brottsligheten har under senare år legat på höga nivåer och begränsar hur människor lever sina liv. Sammantaget är brottsligheten ett samhällsproblem med stor påverkan på såväl enskilda som vårt land i stort. Behovet av att minska brottsligheten och öka tryggheten i Sverige är därför vår tids stora frihetsfråga.

Regeringen genomför en historisk offensiv mot brottsligheten. Polistätheten ska öka, straffen ska vara tillräckligt ingripande och spegla brottens allvar och brottsbekämpande myndigheter ska få fler och mer

effektiva verktyg. Förutsättningarna att utbyta information mellan myndigheter och andra aktörer i arbetet mot brottsligheten ska vara ändamålsenliga. Mönsterbrytande åtgärder ska genomföras, såsom införandet av anonyma vittnen och säkerhetszoner. För att motverka brottsligheten behöver straffrättsliga åtgärder och satsningar på rättsväsendets förmåga att upptäcka, utreda och lagföra brott kombineras med och i högre utsträckning inriktas mot ett proaktivt arbete för att förebygga att brott alls begås. De brott som kan förhindras besparar brottsdrabbade och anhöriga lidande, ökar tryggheten och tilliten i samhället och innebär att betydande ekonomiska konsekvenser för enskilda, näringsliv och det offentliga kan undvikas. Regeringen prioriterar därför även det brottsförebyggande arbetet under hela mandatperioden.

Denna skrivelse lägger grunden för ett mer effektivt och hållbart brottsförebyggande arbete som kan göra skillnad och bidra till ett Sverige där alla ska ha förutsättningar att vara trygga, leva ett liv utan kriminalitet och bidra till samhället. Skrivelsen anger särskilt inriktningen för ett förebyggande arbete som kan bidra till att bryta utvecklingen med gängbrottslighet som breder ut sig och ökat grovt våld i kriminella miljöer. Ett särskilt fokus riktas därför mot behovet av insatser för att förebygga rekryteringen till och socialisering in i kriminella nätverk, att förebygga att barn och unga involveras och utnyttjas i kriminalitet och att bryta en kriminell bana. Skrivelsens inriktning och prioriteringar ligger i linje med Tidöavtalet som är en överenskommelse mellan regeringspartierna och Sverigedemokraterna, och som är en del i en större omläggning av kriminalpolitiken. På ett övergripande plan handlar det om ett paradigmskifte från ett fokus på gärningspersonerna till att brottsoffer och samhällets intresse av skydd sätts i centrum. En sådan omläggning är nödvändig för att stoppa den allvarliga utvecklingen i landet.

1.2 Syfte, avgränsningar och disposition

Det finns behov av brottsförebyggande arbete inom olika områden i samhället. Sådant arbete kan bedrivas på olika sätt och många aktörer på såväl nationell och regional som lokal nivå kan bidra med viktiga insatser på både fysiska och digitala arenor. Som nämnts inledningsvis är ett särskilt syfte med denna skrivelse att beskriva ett antal åtgärdsområden som är angelägna för att bryta rekryteringen till de kriminella gängen, förhindra att barn och unga involveras och utnyttjas i kriminalitet och få individer som begår brott att upphöra med detta. Inom ramen för det brottsförebyggande arbetet kan detta främst uppnås genom olika typer av sociala insatser som påverkar individens benägenhet att begå brott, så kallad social prevention. Samtidigt kan sådana insatser även bidra till att generellt minska brottsligheten i samhället. Skrivelsen har därför en socialpreventiv inriktning, som också ligger i linje med de rekommendationer som Trygghetsberedningen lämnat i sitt delbetänkande Vågar till ett tryggare samhälle – kraftsamling för barn och unga (SOU 2022:67). Det socialpreventiva arbetet är emellertid omfattande, och skrivelsens innehåll ska inte ses som uttömmande. För att förebygga brott

behöver även så kallade situationella preventiva åtgärder vidtas, som riktas mot tillfället, platsen eller sammanhanget där brott kan begås. Exempel på sådana åtgärder är ökad polisnärvaro, kamerabevakning på brottsutsatta platser och brottsförebyggande åtgärder i samhällsplaneringen och den fysiska miljön. Skrivelsen ska läsas och förstås tillsammans med regeringens strategi mot organiserad brottslighet (skr. 2023/24:67), som i högre utsträckning har en sådan situationell inriktning, samt med regeringens strategi mot terrorism och våldsbejakande extremism som avser att hantera delvis liknande utmaningar (skr. 2023/24:56).

Flera åtgärdsområden som beskrivs i denna skrivelse har en bred förebyggande räckvidd och påverkar förutsättningarna för det brottsförebyggande arbetet generellt. Exempelvis kan förbättrade möjligheter att utbyta information ha betydelse i arbetet med att förebygga många olika typer av brott. Åtgärdsområden som på detta sätt bidrar till att det brottsförebyggande arbetet i bred bemärkelse utvecklas och blir mer effektivt, innovativt och kunskapsbaserat beskrivs i avsnitt 2.

I avsnitt 3–5 redogörs för åtgärdsområden som i de flesta fall har ett brett förebyggande syfte, men som också är särskilt angelägna för att bryta den negativa utvecklingen med gängkriminalitet och skjutvapenvåld genom att förhindra rekrytering och socialisering in i kriminella nätverk, förebygga att barn och unga involveras och utnyttjas i kriminalitet och ge stöd till individer för att de ska kunna lämna en kriminell livsstil.

Sverige ska vara ett land där alla kan leva ett tryggt liv utan rädsla för att bli utsatt för brott, oavsett vem man är och var man bor. Av flera anledningar skiljer sig förutsättningarna för detta åt mellan olika individer och mellan olika delar av landet. I avsnitt 3 beskrivs därför åtgärdsområden som är viktiga för att förbättra förutsättningarna för att Sverige ska vara ett tryggt samhälle för alla. Det handlar bland annat om främjande och tidiga förebyggande insatser för att ge barn och unga trygga uppväxtvillkor, åtgärder för en stark och tydlig arbetslinje och insatser för ett ökat samhällsdeltagande i utsatta områden. Tillsammans utgör åtgärder inom dessa områden en första skyddsbarriär mot risken för kriminalitet.

I avsnitt 4 beskrivs åtgärdsområden som är relaterade till individer i riskzon för kriminalitet, med ett särskilt fokus på barn och unga. Åtgärder inom dessa områden är viktiga både för att bryta rekryteringen till de kriminella nätverken och annan kriminalitet, men också för att säkerställa alla barns och ungas rätt till en trygg uppväxt, frihet från alla former av våld, en god utbildning och möjligheter att förverkliga sina livschanser.

När individer ändå dras in i kriminalitet behöver samhället tydligt markera allvaret i detta och rättsväsendet upptäcka, utreda och lagföra de brott som begås. Ytterst har individen ansvar för sina egna handlingar. Samtidigt har brottsoffer och deras anhöriga och samhället i stort mycket att vinna på att så många som möjligt kan lämna kriminaliteten bakom sig. I avsnitt 5 beskrivs därför åtgärdsområden som är viktiga för att bryta en kriminell bana och förebygga återfall i brott.

Dispositionen i skrivelsen följer således i grova drag vad man brukar kalla det förebyggande arbetets preventionsnivåer, med breda och generella åtgärder för en större population (s.k. primär eller universell prevention), insatser riktade mot särskilda riskgrupper och riskplatser (sekundär eller selektiv prevention) samt åtgärder för individer som begått brott eller platser som redan är brottsutsatta (tertiär eller indikativ

prevention). För att på ett långsiktigt och hållbart sätt minska brottsligheten behövs arbete på samtliga preventionsnivåer. Tidiga förebyggande insatser är avgörande för att förhindra och bryta en negativ utveckling innan eventuella problem har eskalerat. Samtidigt behövs effektiva riktade insatser för riskgrupper och för individer som redan är involverade i kriminalitet. På så sätt kan flera barriärer mot brottsligheten upprättas till skydd för både samhället och den enskilda individen.

En viktig utgångspunkt för valet av brottsförebyggande åtgärder är en analys av brottslighetens orsaker. Frågan om varför vissa individer begår brott är mångfasetterad, och uppfattningen om vilka faktorer som väger tyngst varierar (Brottsförebyggande rådet 2023:3). Längre betraktades kopplingen mellan socioekonomisk bakgrund och brott som en självklarhet. Senare studier har dock visat att detta samband är svagt och att andra omständigheter relaterade till exempelvis familjesituationen, skolgången och individen själv har större förklaringsvärden. Det kan bland annat handla om föräldrarnas omsorgsförmåga, umgänge med brottsliga kamrater och den enskildes brist på självkontroll. Även individens och omgivningens normer, värderingar och attityder kring kriminalitet lyfts fram i forskningen. Sådana omständigheter behöver beaktas för att det brottsförebyggande arbetet ska bli så träffsäkert som möjligt.

Flera av skrivelsens åtgärdsområden har en bred räckvidd och skulle kunna inordnas under flera preventionsnivåer och har därför placerats där de bäst bedöms bidra till skrivelsens läsbarhet. Av samma skäl beskrivs behovet av vissa åtgärder samlat. Exempelvis finns ett särskilt avsnitt för olika typer av åtgärder i utsatta områden, och behovet av åtgärder inom skolans område beskrivs i ett och samma avsnitt även om vissa åtgärder kan vara breda och andra riktas mot det mindre antal individer som är i riskzonen för kriminalitet eller redan begår brott.

Skrivelsens särskilda fokus betyder inte att brottsförebyggande åtgärder inom andra områden är oviktiga. Tvärtom pågår ett omfattande och angeläget förebyggande arbete mot exempelvis arbetslivskriminalitet, välfärdsbrott och våldsbejakande extremism. Arbetet för att motverka mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck samt arbetet med alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar (ANDTS) omfattar också en lång rad ytterligare åtgärder utöver de exempel som nämns i denna skrivelse. Detta arbete fortsätter med oförminskad styrka, och kan dessutom många gånger även bidra till att förebygga brott som är kopplade till gängkriminalitet och annan organiserad brottslighet.

I samband med skrivelsens framtagande har information och kunskap inhämtats vid möten med representanter för kommuner, näringsliv och civilsamhälle och genom ett antal besök vid verksamheter i landet som bedriver förebyggande och återfallsförebyggande arbete, med ett särskilt fokus på insatser för barn och unga som begår brott eller är i riskzon för kriminalitet. Regeringen har också genomfört en forskardialog på området och inhämtat synpunkter från berörda myndigheter.

Avsnitt 2–5 i skrivelsen beskriver åtgärdsområden som enligt regeringen är angelägna för att utveckla det socialpreventiva brottsförebyggande arbetet, och särskilt för att bryta rekryteringen till de kriminella gängerna, förhindra att barn och unga involveras och utnyttjas i kriminalitet och få individer som begår brott att upphöra med detta. I slutet av dessa avsnitt anges inriktningen för regeringens fortsatta arbete samt vad regeringen ska verka för inom respektive åtgärdsområde. Åtgärder som regeringen kan vidta avser främst att skapa förutsättningar för att myndigheter, kommuner och andra aktörer i samhället ska kunna bedriva ett effektivt och kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete. Regeringen kan exempelvis besluta om uppdrag till myndigheter och låta utreda angelägna frågeställningar. Att besluta om lagrådsremisser och propositioner avseende ny eller ändrad lagstiftning som riksdagen kan ta ställning till är också en central del i regeringens arbete. Regeringen avser att löpande följa upp åtgärder som regeringen vidtar inom respektive åtgärdsområde. Regeringen avser även att återkomma till riksdagen med en samlad redovisning av vilka åtgärder som vidtagits och beslut som fattats i enlighet med skrivelsens åtgärdsområden.

2 Ett effektivt och kunskapsbaserat brottsförebyggande arbete

Brottsförebyggande åtgärder är centrala för samhällets samlade arbete mot brottslighet och otrygghet och behöver vidtas inom de flesta samhällsområden. En rad aktörer kan bidra med olika brottsförebyggande insatser på nationell, regional och lokal nivå, och en välfungerande samverkan är en central del i ett effektivt brottsförebyggande arbete. Även arbetet med stöd till brottsoffer och anhöriga har beröringspunkter med det brottsförebyggande arbetet, då stöd till brottsoffer och anhöriga kan bidra till att förebygga upprepad utsatthet för brott. I det lokala brottsförebyggande arbetet har kommunerna en avgörande roll i samverkan med Polismyndigheten, civilsamhället, näringslivet och andra aktörer. Inte minst har kommunerna en viktig roll i arbetet med att bryta rekrytering till och socialisering in i kriminella nätverk, förhindra att barn och unga involveras och utnyttjas i kriminalitet och stödja individer som vill lämna kriminaliteten bakom sig.

Det brottsförebyggande arbetet har utvecklats de senaste åren. Ett nationellt brottsförebyggande program har tagits fram och Brottsförebyggande rådets roll i det nationella arbetet har stärkts. Regionala brottsförebyggande samordnare har inrättats vid länsstyrelserna för att bistå den lokala nivån med stöd och samordning. Det finns i dag kommuner som bedriver ett välutvecklat brottsförebyggande arbete i nära samverkan med andra berörda aktörer. Samtidigt har utmaningarna relaterade till brottslighet i samhället blivit allvarligare och mer omfattande de senaste åren. Det ställer krav på ytterligare utveckling,

innovation och effektivitet i det brottsförebyggande arbetet. På många platser i landet behöver detta arbete prioriteras högre, kompetensen måste öka och kunskapen om fungerande metoder bli bättre. Det finns även ett behov av att i högre utsträckning involvera fler aktörer i det brottsförebyggande arbetet, exempelvis näringsliv, civilsamhälle, akademi och enskilda, inklusive barn och unga. Civilsamhällets gemenskaper, kompetenser och nätverk kan bidra till att såväl förebygga kriminalitet som bryta utanförskap och ofrivillig ensamhet. Fastighetsägare och näringsidkare har också med sin närvaro och förankring i lokalområdet stora möjligheter att i samverkan med andra aktörer bidra med viktiga situationella och sociala insatser, inte minst i områden som exempelvis karaktäriseras av social utsatthet och utmaningar med kriminalitet. På lokal nivå kan sådant samarbete främjas exempelvis genom att kommuner, civilsamhälle och näringsliv skapar mötesplatser och forum för samverkan där samtliga aktörer kan bidra med både kunskap och resurser i arbetet. Samtidigt är det angeläget att offentliga medel som avsätts för brottsförebyggande insatser faktiskt används för sådana ändamål, och på ett sätt som kan bidra till minskad brottslighet och ökad trygghet.

Även aktörer inom folkhälsoområdet, skolan och dess elevhälsa, samt inom hälso- och sjukvården, inte minst verksamheter som möter barn och unga och deras föräldrar samt personer med psykisk ohälsa eller skadligt bruk och beroende, kan bidra med viktiga insatser i det brottsförebyggande arbetet.

2.1 Utvecklade strukturer och stöd till det brottsförebyggande arbetet

Det samlade brottsförebyggande arbetet behöver bedrivas lika systematiskt som det brottsbekämpande arbetet. En förutsättning för detta är att det finns hållbara strukturer för arbetet, som inte är beroende av tillfälliga projekt eller enskilda eldsjälar. Kommunerna har en central roll i det lokala brottsförebyggande arbetet och kan bidra med viktiga insatser inom ramen för bland annat socialtjänst, skolverksamhet och i arbetet med fysiska miljöer, tillsyn och offentlig upphandling. De flesta kommuner har samverkansöverenskommelser med polisen som främjar och fördjupar det lokala brottsförebyggande arbetet. Den 1 juli 2023 trädde lagen (2023:196) om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete i kraft som innebär att kommunerna nu har ett lagstadgat ansvar för brottsförebyggande arbete. Den nya lagen lägger grunden för ett strukturerat, systematiskt och långsiktigt hållbart brottsförebyggande arbete i hela landet. För att lagen ska implementeras på ett effektivt sätt och för att det lokala brottsförebyggande arbetet ska utvecklas generellt, behöver kommunerna stöd. Regeringen stärker därför det nationella stödet exempelvis genom de uppdrag som getts till Brottsförebyggande rådet och länsstyrelserna om att bland annat utveckla ett behovsanpassat och praktisknära stöd till kommunerna i hela landet (Ju2023/00472 m.fl. och Ju2023/00475). I Brottsförebyggande rådets uppdrag ingår även att följa tillämpningen av lagen om kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete. Vidare har regeringen tillfört riktade medel som kommunerna kan söka för att

genomföra vissa brottsförebyggande insatser (SFS 2023:442). Regeringen har också gett ett antal myndigheter i uppdrag att inrätta en samverkansstruktur för ett sammanhållet arbete med barn och unga i grov kriminalitet, som länkar samman arbetet på nationell, regional och lokal nivå (Ju2023/02529). Syftet är att motverka att barn och unga hamnar i grov kriminalitet och att effektiva och ändamålsenliga åtgärder vidtas när barn och unga begår grova brott.

2.2 Ökad kunskap om effektiva metoder

Ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete förutsätter kunskap om den brottslighet som ska förebyggas och en analys av vilka orsakssamband som finns kring brottsligheten. Det kräver också kompetens och förmåga att genomföra åtgärder som möter den identifierade problembilden och som i så stor utsträckning som möjligt är evidensbaserade. När kunskap om effektiva metoder saknas behöver det brottsförebyggande arbetet vara innovativt och genomförda insatser måste löpande följas upp och utvärderas. En sådan kunskapsutveckling gynnas av ett nära samarbete mellan praktiker, myndigheter, universitet och högskolor. Det är också viktigt att ny kunskap tas tillvara och tillämpas i det praktiska arbetet. Berörda myndigheter kan ta fram, sammanställa och sprida kunskap och ge stöd för implementering på den lokala nivån. Exempelvis har Brottsförebyggande rådet (2023:13) kunnat visa en fördjupad bild av hur barn och unga involveras i och utnyttjas av kriminella nätverk, ofta av andra äldre barn och unga. Brottsförebyggande rådet har också fått i uppdrag att studera flickors och kvinnors delaktighet och utsatthet i kriminella miljöer (Ju2023/02737) och att ta fram kunskap om utredningar där barn under 15 år misstänks för brott (Ju2023/02816). Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har också redovisat ett uppdrag att göra en systematisk översikt över insatser som socialtjänsten kan använda i arbetet med barn och unga vuxna i gängrelaterad brottslighet (S2022/03243). Vidare har Socialstyrelsen tagit fram ett kunskapsstöd med vetenskapligt utvärderade insatser för barn och unga med normbrytande beteende och risk att återfalla i brott. Sådana kunskapsunderlag är viktiga för det fortsatta arbetet på alla nivåer. Barnombudsmannen ska föra dialog med berörda myndigheter om hur barn kan skyddas från att utnyttjas i kriminella aktiviteter, och erbjuda stöd avseende hur barn och unga kan göras delaktiga inom ramen för det brottsförebyggande arbetet. Myndigheten ska särskilt inhämta flickors åsikter och erfarenheter om hur de kan skyddas från att påverkas och utnyttjas i kriminella aktiviteter (S2023/03257). Även från Socialstyrelsens arbete med att utreda vissa skador och dödsfall finns kunskap att hämta om omständigheter kring både brottsoffer och gärningspersoner.

Regeringen vidtar ett flertal åtgärder för att ytterligare främja utvecklingen av ett evidensbaserat brottsförebyggande arbete och bidra till ökad kunskap om verksamma insatser. Regeringen har exempelvis gett Brottsförebyggande rådet i uppdrag att utveckla och i ökad utsträckning tillgängliggöra och sprida kunskap om effektiva och lovande insatser samt

bidra till implementeringen av sådana insatser (Ju2023/00472 m.fl.). Vidare bereder regeringen betänkandet Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47) som innehåller förslag som syftar till att socialtjänsten ska arbeta utifrån bästa tillgängliga kunskap. Beslut har också fattats om att inrätta en delegation för brottsförebyggande åtgärder på Socialdepartementet. Delegationen ska bistå Socialdepartementet med att utreda vissa brottsförebyggande frågor som faller under socialtjänstens ansvar (S2023/02342). Som första uppdrag driver delegationen pilotverksamheter med förstärkningsteam i sex kommuner för att stötta kommuner i deras arbete med barn och unga med fokus på det brottsförebyggande arbetet. Regeringen har också beslutat att socionomutbildningen ska reformeras så att bland annat kriminalitet bland barn och ungdomar blir ett obligatoriskt utbildningsmoment (dir. 2023:121). Genom att stärka kompetensen på alla nivåer kan det brottsförebyggande arbetet bedrivas mer effektivt och framgångsrika arbetssätt spridas i landet.

2.3 Ett ändamålsenligt informationsutbyte

En välfungerande samverkan är en grundläggande del i ett effektivt brottsförebyggande arbete, som bidrar till att stuprör kan undvikas och att insatser från olika aktörer kan genomföras på ett samordnat sätt. En sådan samverkan förutsätter i sin tur att de aktörer som kan bidra med insatser kan utbyta information på ett ändamålsenligt sätt. Frågan om informationsdelning som ett hinder i arbetet mot brottsligheten har emellertid varit aktuell i decennier, och varit föremål för en lång rad utredningar. Regelverket kan uppfattas som ett lapptäcke av bestämmelser som är svåra att överblicka och tillämpa i praktiken. Enligt regeringen är det oacceptabelt att bristande förutsättningar att dela information kan bidra till att brott begås och att barn och unga involveras i kriminalitet. Det behöver finnas tillräckliga förutsättningar att utbyta information mellan myndigheter och andra aktörer för att bekämpa och förebygga brott, och regelverket måste kunna tillämpas på ett effektivt sätt i praktiken. Samtidigt behöver det finnas en väl avvägd balans mellan den enskildes integritet och möjligheterna att utbyta information. Arbete med att säkerställa bättre förutsättningar för myndigheter att utbyta information pågår inom flera områden. Regeringen har remitterat betänkandet Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen – En ny huvudregel (SOU 2023:69), som innehåller förslag som syftar till att myndigheter och andra aktörer ska kunna dela information med de brottsbekämpande myndigheterna när det behövs för att förebygga och bekämpa brott. Regeringen har också gett en särskild utredare ett bredare uppdrag att överväga och föreslå förbättrade möjligheter att utbyta information mellan alla myndigheter och andra organ som omfattas av offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Syftet med utredningen är att förebygga, utreda och bekämpa olika former av fusk, regelöverträdelser och brottslighet (dir. 2023:146).

- Regeringen ska verka för att samhällets samlade brottsförebyggande arbete bedrivs på ett strukturerat, effektivt och långsiktigt hållbart sätt.
- Regeringen ska verka för att det brottsförebyggande arbetet på alla nivåer i så stor utsträckning som möjligt ska utgå från evidens och att kunskap om fungerande metoder fortsätter att utvecklas.
- Regeringen ska verka för att förutsättningarna att dela information ska vara tillräckliga för att ett effektivt brottsförebyggande arbete ska kunna bedrivas.

3 En första barriär mot brottsligheten – ett brett förebyggande arbete

Sverige är på många sätt ett fantastiskt land att bo och leva i. I en internationell jämförelse har vi en hög levnadsstandard och tillgång till en mängd välfärdstjänster som ger oss goda förutsättningar att förverkliga våra ambitioner och bidra till samhället. Hälsan i befolkningen är generell sett god och det främjande och förebyggande folkhälsoarbetet bidrar till att ge barn och unga goda uppväxtvillkor. En högkvalitativ skola, insatser mot utanförskap och en stark arbetslinje är också viktigt för en positiv utveckling för både individen och samhället. Samtidigt är det ingen tvekan om att vårt land står inför en rad allvarliga utmaningar, inte minst vad gäller brottslighet och otrygghet. Det är också tydligt att förutsättningarna att tillgodogöra sig de möjligheter som vårt samhälle erbjuder varierar mellan individer, grupper och platser i landet. Både för den enskildes och samhällets skull bör därför kompensatoriska åtgärder vidtas där behoven är större, för att förutsättningarna att delta i och bidra till samhället ska bli mer likvärdiga. Sådana insatser kan vidtas inom många områden och alla ryms inte inom ramen för denna skrivelse. Regeringen vill i detta avsnitt dock särskilt lyfta fram ett antal åtgärdsområden som tillsammans kan bidra till att minska risken för utanförskap och kriminalitet.

3.1 Insatser för en stark arbetslinje

Arbete och företagsamhet är grunden för vår gemensamma välfärd. En egen inkomst ger möjligheter att forma sitt eget liv och sina barns framtid. För många människor är arbetet och kollegorna också ett viktigt sammanhang i livet och bidrar till en ökad delaktighet i samhället. Det är även viktigt att barn och unga har vuxna förebilder och ser sina föräldrar gå till arbetet, i stället för att växa upp i en tillvaro som präglas av utanförskap. Ett passivt bidragstagande är varken till gagn för individen eller för samhället. Den som kan arbeta, ska därför arbeta. Det är centralt att det alltid ska löna sig bättre att arbeta än att leva på bidrag, och att individen aktivt vidtar åtgärder för att ta sig ur sin arbetslöshet. De individer som är arbetsföra men som saknar arbete ska ha tydliga

incitament att komma i arbete. Regeringen har därför beslutat om ett ändrat uppdrag till en pågående utredning om att öka drivkrafter och möjligheter i försörjningsstödet och bryta långvarigt biståndsmottagande (dir. 2023:70). Utredningen ska nu även lämna förslag på en modell för ett bidragstak som begränsar den sammantagna nivån på bidrag och ersättningar för hushåll i syfte att öka incitamenten till arbete. Regeringen har också beslutat om ett ändrat uppdrag till en pågående utredning om aktivitetsplikt (S 2022:E), som nu även ska föreslå hur ett tydligt och anpassat aktivitetskrav för dem som har försörjningsstöd kan införas (S2023/01165). Vidare har regeringen tillsatt en kommitté som ska föreslå en ny modell för kvalificering till socialförsäkring och ekonomiskt bistånd för nyanlända och icke-medborgare. Syftet är dels att minska risken för att socialförsäkringsförmåner och ekonomiskt bistånd kan fungera som tilldragningsfaktorer för migranter, dels att stärka drivkrafterna för personer som kommer till Sverige att snabbt komma i arbete och egen försörjning (dir. 2023:149). Av Tidöavtalet framgår vidare att arbetsgivare som anställer långtidsarbetslösa bör mötas av lägre anställningskostnader.

Näringslivet är en viktig aktör i detta sammanhang och kan utöver att skapa arbetstillfällen även bidra med exempelvis sommarjobb, praktikplatser och mentorsprogram. Regeringen vill också lyfta fram kommunernas arbete med att, i enlighet med det kommunala aktivitetsansvaret, erbjuda insatser för ungdomar under 20 år som inte studerar i gymnasieskolan eller genomför någon motsvarande utbildning. Vidare behöver Arbetsförmedlingen och de insatser som myndigheten har till sitt förfogande vara effektiva. Sammantaget kan åtgärder på detta område bidra till att fler individer kommer i arbete vilket kan förhindra utanförskap och minska risken för kriminalitet.

3.2 Åtgärder på migrationsområdet

Sverige ska vara ett land som är öppet mot omvärlden, men på ett långsiktigt hållbart sätt. De senaste årens omfattande invandring i kombination med bristande integration har bidragit till att Sverige i dag står inför stora utmaningar med utanförskap och kriminalitet. Utmaningarna på migrations- och integrationsområdet har också påverkat förtroendet för migrationspolitiken och innebär en ökad belastning på välfärdssystemet och rättssystemet. För att bryta och vända den negativa utvecklingen genomför regeringen omfattande reformer för att åstadkomma en ansvarsfull, stram och långsiktigt hållbar migrationspolitik och en förbättrad integration. Flera av reformerna kan också på olika sätt anses bidra till det brottsförebyggande arbetet.

Regeringen har exempelvis gett en utredare i uppdrag att se över utlänningslagstiftningen i syfte att bland annat öka möjligheterna att neka och återkalla uppehållstillstånd på grund av brister i levnadssätt (dir. 2023:158). I Regeringskansliet pågår även ett arbete med att, i enlighet med Tidöavtalet, tillsätta en utredning som ska se över regelverket om utvisning på grund av brott, i syfte att möjliggöra fler utvisningar av utlänningar som begår brott. Regeringen har också beslutat om

tilläggsdirektiv till Utredningen om stärkt återvändandeverksamhet (Ju 2022:12), som innebär att utredaren ska överväga och föreslå flera åtgärder för att stärka återvändandeverksamheten (dir. 2023:126). Utredaren ska bland annat se över reglerna om inre utlänningskontroller. Vidare har regeringen gett en särskild utredare i uppdrag att se över incitamenten till frivillig återvandring och analysera hur svenska myndigheter bättre kan bistå den som kan komma i fråga för återvandring (dir. 2023:151). Regeringen har även gett en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av samhällsorienteringen för nyanlända (dir. 2023:169). Syftet är bland annat att göra samhällsorienteringen obligatorisk och stärka kunskaperna om det svenska samhället bland utrikes födda som nyligen invandrat till Sverige. I Regeringskansliet bereds även förslag från en utredning (SOU 2022:64) om åtgärder för att få fler asylsökande att bo i Migrationsverkets boenden och hur en lagreglerad skyldighet att delta i samhällsintroduktion kan utformas. Samma utredning fick ett utvidgat uppdrag av regeringen i juni 2023 som bland annat syftar till att i största möjliga utsträckning ge myndigheterna de verktyg som behövs för att se till att asylsökande bor på Migrationsverkets boenden och för att veta var asylsökande befinner sig (dir. 2023:93). Regeringen har även gett en särskild utredare i uppdrag att lämna förslag på skärpta krav för svenskt medborgarskap för att stärka medborgarskapets status och främja ett inkluderande samhälle (dir. 2023:129). Sammantaget kan åtgärder inom dessa områden bidra till att stärka integrationen, motverka ett skuggsamhälle och öka tryggheten.

3.3 Ökad delaktighet och trygghet i utsatta områden

Brottsligheten drabbar hela vårt samhälle, men särskilt drabbade är de områden som bland annat Polismyndigheten i olika grad beskriver som utsatta. Sådana områden präglas bland annat av ekonomisk utsatthet, trångboddhet, hög arbetslöshet, låg utbildningsnivå, hög andel invånare med utländsk bakgrund och utbredd kriminalitet. De allra flesta människor i dessa områden önskar inget hellre än ett tryggt liv, en god utbildning för sina barn samt att bidra till sin egen framtid och till samhället genom arbete och företagsamhet. Förutsättningarna för detta påverkas emellertid av kriminella individer och grupperingar som skapar rädsla genom hot, öppen narkotikahandel och hänsynslöst våld i den offentliga miljön. Det bidrar till en tydligt högre otrygghet, en utbredd tystnadskultur och en ökad risk för barn och unga att involveras och utnyttjas i och rekryteras till kriminalitet. I vissa fall utmanas lokalområdet även av att parallella samhällsstrukturer växer fram. Detta är oacceptabelt och behöver bekämpas genom kraftfulla insatser på flera områden. Polisen behöver öka och individerna bakom kriminaliteten lagföras med kännbara påföljder. För att på ett varaktigt sätt minska brottsligheten och öka tryggheten behövs också insatser för ett starkare och mer sammanhållet lokalsamhälle som kan bidra till ökad delaktighet och tillit. Det är också viktigt med en meningsfull fritid för barn och unga och en trygg vuxennärvaro i miljöer där barn och unga vistas. Utöver socialpreventiva insatser kan även åtgärder inom ramen för exempelvis stadsplanering fylla

en viktig roll i att skapa miljöer som främjar en aktiv och meningsfull fritid. Dessa och andra åtgärder inom exempelvis arbetsmarknad, förskola, skola, BVC och socialtjänst m.m. utgör även exempel på ett bredare förebyggande arbete som är av stor betydelse för att motverka utanförskap.

Regeringen vidtar en rad åtgärder på området och har bland annat beslutat om en satsning på ett fritidskort för barn och unga för en aktiv och meningsfullfritid i gemenskap med andra (S2023/01303), och på idrottsverksamhet främst för barn och unga i utsatta områden (S2023/00561). Regeringen har även förstärkt statsbidraget till barn- och ungdomsorganisationer 2023–2025, för att unga i hela landet ska ha möjlighet till självständig organisering, få inflytande i demokratin och vara delaktiga i samhällsbygget. Regeringen har vidare avsatt medel för att skapa jobb och sommarjobb för ungdomar (A2023/00953 m.fl.) samt för att stödja kvinnors och flickors organisering i utsatta områden (A2023/00515). Kvinnors delaktighet i samhällslivet är viktigt för såväl kvinnorna själva som för barn och unga som växer upp i utsatta områden. Hög barntäthet, trångboddhet och lägre grad av förvärvsarbete kan bidra till sociala problem som tillsammans med andra riskfaktorer bildar en grogrund för utanförskap och kriminalitet. För att öka utrikes födda kvinnors inträde på arbetsmarknaden har regeringen gett flera myndigheter i uppdrag att bland annat förbättra samverkan och ökad kunskapsöverföring mellan myndigheter, och kommunala, regionala och andra aktörer (A2023/00923). Regeringen har även gjort en överenskommelse med Sveriges Kommuner och Regioner om en treårig satsning på öppen förskola för att öka utrikes födda kvinnors inträde på arbetsmarknaden (A2023/00122). Vidare har regeringen gett en särskild utredare i uppdrag att bland annat analysera i vilken omfattning samverkan bör vara obligatorisk mellan det offentliga och fastighetsägare i syfte att stärka trygghet, attraktivitet och det lokala näringslivet samt lämna nödvändiga författningsförslag (dir. 2023:99).

3.4 Åtgärder för en stärkt folkhälsa och en god och tillgänglig hälso- och sjukvård

Det finns en tydlig koppling mellan ojämlikhet i hälsa, socialt och ekonomiskt utanförskap, högre risk att utsättas för brott och upplevd otrygghet. Studier visar också att personer som begår eller har begått brott, och personer som har utsatts för brott, inte sällan har en sämre fysisk och psykisk hälsa än befolkningen i sin helhet. Det folkhälsopolitiska arbetet kan därför bidra till det brottsförebyggande arbetet, inte minst genom att skapa förutsättningar för en god och jämlik psykisk och fysisk hälsa i hela befolkningen. Genom insatser som bidrar till en god och jämlik hälsa skapas förutsättningar för välmående, fullgjord skolgång samt försörjning och delaktighet i samhället. Detta kan i sin tur minska risken för såväl barn och unga som vuxna att hamna i eller återfalla i kriminalitet och samtidigt minska andra problem som psykisk ohälsa, skadligt bruk eller beroende och arbetslöshet.

Enligt regeringens mening behöver aktörer inom folkhälsoområdet och hälso- och sjukvården och tandvården vara delaktiga och bidra med

insatser i det brottsförebyggande arbetet. Det finns exempelvis stora vinster med att tidigt identifiera riskfaktorer för en negativ utveckling och vidta åtgärder för att minska ohälsa hos barn. Sådana insatser förutsätter både ett förebyggande och främjande arbete och tidig upptäckt inte minst hos de aktörer som möter barn och deras vårdnadshavare under barnets tidiga år. Det är därför viktigt att arbetet med att uppmärksamma och anmäla kännedom eller misstankar om att ett barn far illa utvecklas hos berörda aktörer, exempelvis primärvården, inklusive mödrahälsovården och barnhälsovården, samt tandvården. Som beskrivs närmare i avsnitt 4.1 kan sådana verksamheter organiseras tillsammans med exempelvis förebyggande socialtjänst och öppen förskola i familjecentraler, som på ett samordnat sätt kan erbjuda stöd till barn och deras familjer. För att ytterligare stärka och vidareutveckla insatser för barn och deras föräldrar har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att stödja och stimulera barnhälsovårdens förebyggande arbete med hembesöksprogram (S2023/01608). Inom ramen för uppdraget fördelar myndigheten bland annat medel till regioner för att i samverkan med kommuner förbereda utökade hembesöksprogram inom områden med socioekonomiska utmaningar. Syftet är bland annat att främja fysisk, psykisk och social hälsa men även förebygga och upptäcka våld. Vidare har regeringen gett flera myndigheter i uppdrag att ta fram ett nationellt hälsoprogram för barn och unga till och med 20 års ålder (S2023/02379). Syftet med detta uppdrag är att skapa en mer sammanhållen barn- och ungdomshälsovård där det förebyggande och hälsofrämjandet arbetet får större genomslag.

Det finns vidare ett behov av vård- och behandlingsinsatser från hälso- och sjukvården, inbegripet barn- och ungdomspsykiatri och psykiatri inklusive tvångsvården och missbruksvården, för barn och unga respektive vuxna med psykisk ohälsa eller andra vårdbehov. Sådana insatser kan bidra till att ytterligare öka effektiviteten i det brottsförebyggande och återfallsförebyggande arbetet. Regeringen vidtar flera åtgärder för att stärka arbetet med psykisk hälsa och suicidprevention. För 2024 har regeringen genom en överenskommelse med Sveriges Kommuner och Regioner avsatt cirka 1,6 miljarder kronor för att främja psykisk hälsa, förebygga psykisk ohälsa och suicid samt skapa förutsättningar för en god, tillgänglig och personcentrerad vård och omsorg för personer med psykisk ohälsa (S2023/03357). Vidare har regeringen beslutat att avsätta tre miljarder kronor årligen för att öka tillgängligheten till hälso- och sjukvård vilket bland annat inbegriper en förstärkt satsning på att öka tillgängligheten till barn- och ungdomspsykiatri (S2022/04844). Regeringen avser också att besluta om en ny nationell strategi inom området psykisk hälsa och suicidprevention, utifrån det underlag som Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten i samverkan med 24 andra myndigheter, bland annat Polismyndigheten, Kriminalvården och Rättsmedicinalverket, redovisade till regeringen i september 2023 (S2020/06171).

3.5 Förebyggande arbete i skolan

Skolan och förskolan kan på flera sätt bidra i arbetet med att förebygga brott. Fullgjord skolgång kan vara en stark skyddsfaktor mot kriminalitet och ett flertal andra problem senare i livet, såsom svag förankring på arbetsmarknaden och ekonomisk utsatthet. Skolan kan göra stor skillnad inte minst för barn och unga som far illa då skolrelaterade problem och social utsatthet ofta hänger samman och kan förstärka varandra. Det är viktigt att alla elever kan lyckas i skolan och att skolan är en trygg och säker plats att vistas på. Åtgärder för ökad kvalitet och en mer likvärdig utbildning, värdegrundsarbete, arbete för att skapa trygghet och studiero samt tidiga insatser för att alla elever ska nå utbildningens mål är därför viktiga utgångspunkter för skolans brottsförebyggande arbete. Deltagande i förskolans verksamhet är viktigt i ett skolförberedande syfte och främjar språkutveckling och social förmåga. Både förskolan och skolan kan också vara en plats för möten och samarbete med och mellan föräldrar. Vidare kan insatser som innebär att fler elever blir behöriga till gymnasieskolan och fullföljer en gymnasieutbildning också bidra till bättre förutsättningar för etablering på arbetsmarknaden och minska risken för att unga fastnar i utanförskap och dras in i kriminalitet. Skolan är också en viktig arena för att påverka barns och ungas normer och moralbildning. Verksamheten behöver därför utformas på ett sätt som motverkar tillåtande attityder till mobbning, kränkningar och kriminalitet, exempelvis genom att implementera tydliga ordningsregler och att skolans personal agerar konsekvent och likartat utifrån dessa. Även i förskolan är arbetet med normer och värden av stor betydelse. På dessa sätt har skolväsendet en central roll i att långsiktigt förebygga kriminalitet och utanförskap i samhället.

Skolan och förskolan kan även bidra med mer riktade insatser i det brottsförebyggande arbetet. Viktiga delar i detta arbete är att tidigt upptäcka, uppmärksamma och anmäla oro kring barn och unga med risk för en ogynnsam utveckling, som kan leda till stödinsatser som är anpassade efter barnets situation. Elevhälsan kan vara navet i detta arbete. Skolan behöver också samverka med exempelvis socialtjänst, polis och hälso- och sjukvård när behov finns av samordnade insatser från flera aktörer.

Vidare visar undersökningar att skolan är en av de vanligaste platserna där barn och unga utsätts för brott. Brott accepteras inte i samhället och ska heller inte tolereras i skolverksamheten. Enligt regeringen är det inte acceptabelt att barn, föräldrar och skolpersonal ska känna oro och rädsla i skolmiljön. För att förebygga brott i skolan behöver utöver socialpreventiva insatser även situationella åtgärder vidtas, exempelvis genom ett strategiskt och aktivt arbete med vuxennärvaro och med den fysiska utformningen av skolbyggnader och skolgårdar.

Enligt regeringen behöver skolans och förskolans brottsförebyggande arbete utvecklas ytterligare. Det är angeläget att förebyggande insatser genomförs för att förhindra brott, kränkningar och trakasserier i skolverksamheterna. Regeringen har därför låtit utreda hur ett lagstadgat ansvar för det brottsförebyggande arbetet bör utformas för skolväsendet (dir. 2023:22). Det är också angeläget att brott i skolan anmäls och att obehöriga personer inte ska kunna vistas i skolmiljön och bidra till

otrygghet bland personal och elever och i värsta fall begå brott. Även dessa frågor har därför utretts inom ramen för Skolsäkerhetsutredningen (U 2022:04). Utredningens förslag på dessa områden bereds nu i Regeringskansliet. Vidare ska en särskild utredare på uppdrag av regeringen utreda och föreslå åtgärder för ett stärkt ledarskap och ett effektivare arbete med trygghet och studiero i skolan (dir. 2023:154). Syftet är att åstadkomma en varaktigt förbättrad trygghet och studiero i skolan genom flera samverkande åtgärder. Utredaren ska bland annat lämna förslag som innebär att rektorns ansvar för att upprätthålla trygghet och studiero skrivs in i skollagen (2010:800) och föreslå hur tillfälliga omplaceringar och avstängningar vid behov kan möjliggöras i fler fall och för längre tid. I uppdraget ingår även att lämna förslag om ett frånvaroregister, som i förlängningen kan bidra till att komma till rätta med elevfrånvaron. Vidare har regeringen beslutat om en satsning på fler speciallärare och skolsociala team samt åtgärder för att underlätta för fler akutskolor med utbildad personal, där elever vid behov kan placeras tillfälligt enligt skollagens bestämmelser om disciplinära åtgärder för att säkerställa tryggheten och studieron i skolan (prop. 2022/23:1 utg.omr. 16). Regeringen har också gett Skolverket i uppdrag att ytterligare stärka skolans och förskolans systematiska arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck (A2023/00984) samt uppdragit åt Skolinspektionen att granska skolornas arbete med att bland annat förebygga och bemöta intolerans, förtryck och våld, t.ex. rasism, sexism, homo- och transfobi samt hedersrelaterat våld och förtryck (U2023/02133).

3.6 Våldsförebyggande arbete

De senaste årens kraftiga ökning av skjutvapenvåld kräver stora resurser av de rättsvårdande myndigheterna och får stort utrymme i den allmänna debatten. Det är nödvändigt att fokus riktas mot detta allvarliga samhällsproblem, samtidigt som det är viktigt att arbetet mot andra typer av våld inte prioriteras ner. Våld mot barn, våld i barns och ungas nära relationer, mäns våld mot kvinnor samt hedersrelaterat våld och förtryck är exempel på våld som direkt eller indirekt drabbar många i vårt samhälle. Barn har rätt till skydd mot alla former av våld. Att som barn utsättas för våld eller bevittna våld ökar också risken för ohälsa, kriminalitet och andra problem senare i livet. Barn som upplever våld i hemmet eller i sitt närområde har också en ökad risk att själva använda våld och över tid kan våldet normaliseras. Det är därför nödvändigt med ett brett främjande och förebyggande arbete som lägger grunden för ett samhälle utan tolerans för våld, och som i förlängningen även bidrar till att förebygga att barn och unga involveras i kriminalitet. Arbetet med normer och värderingar, exempelvis i skolan och på digitala plattformar, är en viktig del i detta arbete. Exempelvis behöver det bedrivas ett aktivt arbete mot normer och värderingar som ligger till grund för hedersrelaterat våld och förtryck. Det är också angeläget att destruktiva föreställningar om maskulinitet adresseras tidigt bland barn och unga. Sådana normer är tillsammans med prokriminella attityder och värderingar även centrala komponenter i det gäng- och nätverksrelaterade våldet. Det kan också konstateras att det

finns exempel på nära kopplingar mellan vissa kriminella nätverk och enskilda artister som genom sin musik och i sociala medier når en stor målgrupp med budskap om våld och en kriminell livsstil. Det behövs mer kunskap om hur dessa samband närmare ser ut och vilken påverkan de kan ha på barns och ungas attityder till våld och kriminalitet.

Regeringen vill betona att det våldsförebyggande arbetet är en viktig del i det bredare brottsförebyggande arbetet. Individer som har utsatts för våld, eller utsätter andra för våld, behöver ett riktat stöd respektive särskilda insatser för att upphöra med våldet. Det våldsförebyggande arbetet omfattar många olika typer av åtgärder. Sedan 2022 finns ett nationellt våldsförebyggande program inom området mäns våld mot kvinnor. Det förstärker såväl det tidiga våldsförebyggande arbetet som insatser gentemot dem som har förhöjd risk att utöva våld samt gentemot dem som har utsatt en närstående för våld. Regeringen har också gett Socialstyrelsen i uppdrag att utveckla en nationell samordning och kunskapsutveckling för återfallsförebyggande arbete för våldsutövare (S2022/03178 och S2022/04810). Jämställdhetsmyndigheten har i enlighet med förordningen (2022:722) om statsbidrag för visst våldsförebyggande arbete i uppdrag att fördela statsbidrag för att främja utvecklingen av evidensbaserade insatser på området. Brottsförebyggande rådet och Jämställdhetsmyndigheten har vidare tagit fram ett metodstöd om samordning och samverkan mellan det lokala brottsförebyggande och det våldsförebyggande arbetet (Brottsförebyggande rådet 2022). Jämställdhetsmyndigheten har även i uppdrag att stärka det förebyggande arbetet mot sexuell exploatering av barn, prostitution och människohandel (A2021/02396 och A2021/02318).

Regeringen har stärkt det våldsförebyggande arbetet ytterligare genom en permanent förstärkning av arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. I budgetpropositionen för 2024 (prop. 2023/24:1 utg.omr. 13) aviserades en treårig satsning på ytterligare 50 miljoner kronor för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck, könsrelaterat våld, prostitution och människohandel. Regeringen har också tillsatt en utredning som ska ta fram en ny långsiktig strategi för att förebygga och bekämpa könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck (dir. 2023:117), samt påbörjat arbetet med att ta fram ett nytt åtgärdsprogram på området för perioden 2024–2026. Regeringen bereder även förslagen i betänkandet En uppväxt fri från våld – En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn (SOU 2022:70).

3.7 Åtgärder mot skadligt bruk eller beroende

Skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar (ANDTS) är omfattande samhällsproblem som orsakar ett stort lidande för enskilda och deras anhöriga och betydande kostnader för det offentliga. Försäljningen av narkotika är en ekonomisk motor för den organiserade brottsligheten. Det gäller också i viss mån försäljning av illegal tobak, alkohol och dopningsmedel. Narkotikahandeln och konkurrens om narkotikamarknader är också bidragande orsaker till konflikter, skjutvapenvåld och sprängningar i kriminella miljöer. Brottsförebyggande rådet (2023:13), konstaterar också att barn och unga

utnyttjas i de kriminella nätverken i första hand för att förvara, transportera och sälja narkotika, och där en kontinuerlig rekrytering av barn och unga är en del av affärsmodellen. Denna problematik måste motarbetas med effektiv brottsbekämpning, kännbara straff och utbudsbegränsande åtgärder. Samtidigt behöver insatser genomföras för att minska efterfrågan i alla delar av samhället och för att säkerställa en god och tillgänglig vård och omsorg för individer som har ett skadligt bruk eller beroende. Särskilt angeläget är det att förebygga att barn och unga använder och på andra sätt hanterar narkotika.

ANDTS-arbetet är brett och involverar en rad olika insatser, och inom ramen för regeringens ANDTS-strategi anges mål och inriktning för hur samhällets insatser på området ska genomföras, samordnas och följas upp under perioden 2022–2025. Regeringen har avsatt medel för att stärka och utveckla ANDTS-arbetet, bland annat för att utveckla stödet till såväl barn som anhöriga samt för att vidta åtgärder för att personer med samsjuklighet i form av till exempel psykisk ohälsa och skadligt bruk eller beroende ska ges en sammanhållen vård och behandling (skr. 2021/22:213). I Regeringskansliet bereds även betänkandet Vi kan bättre! – Kunskapsbaserad narkotikapolitik med liv och hälsa i fokus (SOU 2023:62). Betänkandet innehåller förslag om hur en fortsatt restriktiv narkotikapolitik kan kombineras med ett effektivt narkotikaförebyggande arbete, en god missbruks- och beroendevård som innehåller insatser för skademinimering samt insatser för att ingen ska dö till följd av läkemedels- och narkotikaförgiftningar.

3.8 Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet

- Regeringen ska verka för att motverka passivitet och utanförskap genom tydliga incitament för arbete och företagsamhet.
- Regeringen ska verka för fler utvisningar av utlänningar som begår brott samt för att personer som saknar laglig rätt att vistas i Sverige ska lämna landet.
- Regeringen ska verka för att tryggheten ökar och motståndskraften mot kriminalitet stärks i utsatta områden.
- Regeringen ska verka för att aktörer inom folkhälsoområdet respektive hälso- och sjukvården i högre utsträckning ska delta i det brottsförebyggande arbetet.
- Regeringen ska verka för att skolan ska ha en tydlig och självklar roll i det brottsförebyggande arbetet.
- Regeringen ska verka för ett ökat fokus på våldsförebyggande åtgärder på alla samhällsnivåer.
- Regeringen ska fortsatt verka för att ANDTS-arbetet utvecklas och blir mer kunskapsbaserat i hela landet.
- Regeringen ska verka för att skapa goda förutsättningar för civilsamhället inklusive idrottsrörelsen att genom sina verksamheter och gemenskaper vara en del i ett brett förebyggande arbete.

4 En andra barriär mot brottsligheten – en negativ utveckling måste brytas tidigt

Breda främjande och förebyggande åtgärder utgör basen i det samlade arbetet mot kriminalitet och otrygghet. Därutöver krävs riktade insatser för individer och grupper som av olika skäl är i behov av ett mer omfattande stöd och som löper ökad risk att dras in i kriminalitet. Inte minst behöver barn och unga som uppvisar ett riskbeteende eller ett normbrytande beteende tidigt uppmärksammas och få tillräckliga insatser och adekvat stöd. Familjen och vårdnadshavarna har en viktig roll för att tillsammans med barnet eller den unge bryta en negativ utveckling. Ett starkt och stabilt föräldraskap är en viktig förutsättning för barns och ungas välmående och utveckling. Detta är också avgörande för att bryta rekryteringen och socialiseringen in i de kriminella gängen. Enligt regeringens mening behöver det brottsförebyggande arbetet i högre grad än i dag fokusera på tidiga förebyggande insatser och uppsökande verksamhet, både i den fysiska och digitala miljön. De riktade insatserna behöver hålla hög kvalitet och bedrivs systematiskt, långsiktigt och baseras på evidens och bästa tillgängliga kunskap. Socialtjänsten är en central aktör i detta arbete. Varje kommun svarar för socialtjänsten inom sitt område och har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Kommunerna ska även verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialtjänsten har därför en viktig roll för att bland annat tidigt identifiera och ge stöd och hjälp till barn och unga som är i riskzon för att fara illa eller som redan har farit illa genom exempelvis eget normbrytande beteende. För att utveckla arbetet ytterligare krävs bland annat att socialtjänsten får fler verktyg för att nå barn och unga och deras vårdnadshavare, att trösklarna till socialtjänsten sänks och att fokus skiftar mot mer förebyggande arbete och tidiga insatser. Enligt regeringen behöver också föräldraansvaret skärpas, samtidigt som stödet till vårdnadshavare förbättras.

4.1 Tidiga insatser, låga trösklar och ökad tillgänglighet

Forskning visar att barn som tidigt uppvisar normbrytande beteende har en förhöjd risk för fortsatt normbrytande beteende och kriminalitet över längre tid och upp i vuxen ålder. Risken ökar också för en rad andra problem som skadligt bruk och beroende, psykisk och fysisk ohälsa och arbetslöshet. Olika typer av problem i familjen kan vara en riskfaktor för att utveckla ett sådant normbrytande beteende. För att minska risken för en allvarlig problematik eller kriminalitet senare i livet är det därför angeläget att samhället fångar upp familjer i behov av stöd redan innan problemen uppstår och att barn och unga som ändå uppvisar ett normbrytande beteende och deras vårdnadshavare får stöd och hjälp så tidigt som möjligt. Eftersom ett sådant stöd i regel omfattar insatser från ett flertal aktörer är det också viktigt att insatserna samordnas på ett effektivt sätt, exempelvis i familjecentraler där till exempel

mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och förebyggande socialtjänst kan samlokaliseras. Familjecentraler riktar sig till barn och föräldrar, blivande föräldrar och andra vuxna kring barnen och har ett brett förebyggande syfte med låga trösklar för tidiga insatser till föräldrar och barn som är i behov av det. Enligt regeringen behöver fler sådana öppna stödformer inrättas och byggas ut, bland annat för att stärka tilliten och skapa en trygg kontakt med myndigheter. Socialstyrelsen och Folkhälsomyndigheten har kartlagt och analyserat familjecentraler och familjecentralliknande verksamheter och redovisat ett underlag för hur sådana verksamheter kan stödjas och utvecklas i kommuner och regioner (S2022/03076). Regeringen har beslutat att ge Socialstyrelsen i uppdrag att ge stöd till kommuner och regioner i arbetet med att inrätta och organisera familjecentraler samt skapa goda förutsättningar för den samverkan som bedrivs vid familjecentraler (S2023/03257).

Regeringen vidtar även andra åtgärder för att främja en utveckling mot tidigare förebyggande insatser, bättre samverkan och ökad tillgänglighet. Som nämnts ovan bereder regeringen betänkandet Hållbar socialtjänst – En ny socialtjänstlag (SOU 2020:47) som bland annat innehåller förslag om att socialtjänsten ska lägga större vikt vid förebyggande arbete och tidiga insatser. Det är angeläget att socialtjänstens verksamhet ställs om från att vara reaktiv till att bli proaktiv. Beslut har även fattats om att utreda behovet av en 24-timmarsgaranti i socialtjänsten som innebär att socialtjänsten ska kalla vårdnadshavare till ett samtal inom 24 timmar efter det att den får kännedom om att ett barn misstänks för brott (S2023/02315). Det är vidare viktigt att nå alla barn och familjer som är i behov av stöd, även de som saknar tillit och förtroende för socialtjänsten. Regeringen har därför beslutat om en ändring i Socialstyrelsens uppdrag att motverka ryktesspridning och desinformation om socialtjänsten så att myndigheten även ska arbeta för en ökad kunskapsspridning om socialtjänstens arbete (S2022/03244). I samband med det beslutade regeringen också om ett uppdrag till Myndigheten för psykologiskt försvar att stärka förmågan att motstå otillbörlig informationspåverkan mot socialtjänsten (Fö2023/00277). Vidare har regeringen uppdragit åt Socialstyrelsen att vidta åtgärder för att stärka barns och ungas delaktighet i ärenden inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård för barn som utsatts för våld eller befinner sig i sårbara situationer (S2023/02748). I budgetpropositionen för 2024 (prop. 2023/24:1 utg.omr. 13) har regeringen därutöver aviserat en treårig satsning på förebyggande insatser mot gängkriminalitet. Satsningen görs för att förstärka det brottsförebyggande arbetet inom exempelvis socialtjänsten.

4.2 Föräldransvar och stöd till vårdnadshavare

En trygg uppväxt tillsammans med engagerade vårdnadshavare som har förmåga att se till barnets eller den unges behov lägger grunden för en god hälsa, en fungerande skolgång och stärker barns och ungas livschanser. Alla vårdnadshavare har ett ansvar för att tillgodose barnets rätt till omvårdnad, trygghet, hälsa, utveckling och en god fostran och även för att svara för den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder och andra

omständigheter. Vårdnadshavare har således en viktig roll för att bryta en negativ utveckling. Samtidigt måste ett utökat stöd finnas när vårdnadshavarens förmåga till omsorg brister eller när det finns särskilda utmaningar relaterade till barnets eller den unges utveckling. Inte minst gäller det stöd till vårdnadshavare vars barn riskerar att involveras i kriminalitet eller begår brott.

Flera skyddsfaktorer mot normbrytande beteende är relaterade till föräldrars förmåga att engagera sig i barnets liv och att vid behov använda sig av de stödresurser som kommuner och andra aktörer kan erbjuda. Genom tidiga och förebyggande insatser och stöd i föräldraskapet finns stora möjligheter att främja barns hälsa och utveckling samt motverka riskbeteenden som kan medföra att barn och unga dras in i kriminalitet. Det är också viktigt att vårdnadshavare vars barn begår eller riskerar att begå brott är aktiva och delaktiga för att bryta en sådan utveckling. När vårdnadshavare brister i sitt ansvar för detta behöver det få konsekvenser.

Regeringen vidtar åtgärder för att både stärka föräldraansvaret och förbättra stödet till föräldrar. För att bland annat stärka föräldraansvaret har beslut även fattats om ett tilläggsuppdrag till en pågående utredning (S 2022:D) som nu ska föreslå ordningar som ger socialnämnden möjlighet att besluta om dels öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke, dels ekonomiska konsekvenser, såsom indragna bidrag eller utfärdande av vite, eller sociala konsekvenser vid bristande efterlevnad av sådana beslut (S2023/02315). Regeringen har också beslutat lagrådsremissen Åtgärder för tryggare bostadsområden med förslag om utökade möjligheter att säga upp hyresgäster som har begått brott. Förslagen innebär bland annat att en hyresgäst som är förälder ska ha ett ansvar att se till att ett barn inte begår brott som skapar otrygghet för andra som bor i området. För att föräldrar ska ges bättre förutsättningar att ta sitt föräldraansvar har regeringen beslutat om medel till kommuner och regioner som ska bidra till en ökad och jämlik tillgång till föräldraskapsstöd i hela landet, samt bidra till att förebygga kriminalitet bland barn och unga (S2023/02124). Regeringen har också gett länsstyrelser med områden som Polismyndigheten bedömt vara utsatta, riskområden eller särskilt utsatta ett uppdrag om att erbjuda stöd till kommuner, regioner och andra relevanta aktörer för att utveckla ett kunskapsbaserat, samordnat och långsiktigt stöd i föräldraskapet till föräldrar med barn upp till 18 år (Fi2022/03370). Regeringen har vidare gett Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ett förstärkt uppdrag att främja utvecklingen av våldsförebyggande arbete genom stöd till föräldrar inriktat på familjer i en hederskontext (A2021/02053 och A2023/00255).

4.3 Ökade möjligheter för socialtjänsten att ge stöd och hjälp till barn och unga

Barn har rätt att växa upp under trygga och goda förhållanden och det är viktigt att barn och unga vid behov får det stöd och skydd och den hjälp de behöver för att en negativ utveckling ska kunna förebyggas eller brytas. Socialtjänsten har en central roll i detta arbete och kan besluta om öppna

insatser eller insatser som innebär en placering av barnet eller den unge utanför det egna hemmet. Socialtjänstens verksamhet bygger på frivillighet, och insatser till barn och unga ska i första hand ges i frivillig form. Under vissa omständigheter kan beslut även fattas om insatser utan samtycke.

Genom att ge socialtjänsten fler verktyg för att kunna stödja och skydda barn och unga vill regeringen skapa bättre förutsättningar för att barn och unga ska få det stöd de behöver och har rätt till, samtidigt som omhändertaganden i vissa fall kan undvikas. Regeringens förslag om att sänka åldersgränsen från 15 till 12 år för att socialnämnden ska få besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarnas samtycke trädde i kraft den 1 juli 2023 (prop. 2022/23:64). Beslut har också fattats om att en pågående utredning (S 2022:D), i stället för att utreda om det bör införas en möjlighet för socialnämnden att besluta om krav riktade mot barn och unga liknande sådana som förekommer i Danmark (børne- og ungepålæg), ska föreslå hur en sådan ordning ska se ut. Det kan till exempel handla om att den unge ska vara hemma på vissa bestämda tider, praktisera på en arbetsplats eller delta i regelbunden fritidsaktivitet. I utredningens uppdrag ingår nu även att, liksom i fråga om öppna insatser till vårdnadshavare utan deras samtycke (se avsnitt 4.2 ovan), föreslå en ordning som ger socialnämnden möjlighet att besluta om ekonomiska konsekvenser, såsom indragna bidrag eller utfärdande av vite, eller sociala konsekvenser vid bristande efterlevnad av sådana beslut (S2023/02315).

Det är samtidigt viktigt att alla barn och unga i behov av vård och placering utanför hemmet också får det. Regeringen har därför beslutat om en satsning för att stärka familjehemsvården, för att öka tillgången till familjehem som erbjuder barn och ungdomar en trygg miljö med rätt stöd och hjälp (S2023/01362, S2023/01363 och S2022/02131). Regeringen avser även att vidta åtgärder för att säkerställa att barn som utsätts för eller riskerar att bli utsatta för till exempel våld, hedersrelaterat förtryck eller kriminella miljöer får sitt behov av vård och placering tillgodosett. Regeringen har gett en särskild utredare i uppdrag att föreslå åtgärder i syfte att stärka barnrättsperspektivet vid vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (dir. 2023:160). I uppdraget ingår bland annat att analysera och ta ställning till behovet av att utöka möjligheterna att omhänderta barn och unga som växer upp i hem med hedersrelaterat förtryck eller hem med en nära koppling till organiserad brottslighet eller annan allvarlig kriminalitet.

4.4 Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet

- Regeringen ska verka för att barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa ska få ett tidigt, effektivt och samordnat stöd.
- Regeringen ska verka för att skärpa föräldraansvaret, att stödet till vårdnadshavare förbättras och att vårdnadshavare vid behov ska ta del av samhällets stödinsatser.
- Regeringen ska verka för att barn och unga ska få sina behov av stöd, vård och placering tillgodosedda för att bryta en negativ utveckling.

5 En tredje barriär mot brottsligheten – kriminella banor ska stoppas

Arbetet med individer i kriminalitet kräver olika typer av insatser från flera samhällsaktörer. Att brott upptäcks och får konsekvenser inom ramen för rättsväsendet kan i sig ha en brottsförebyggande effekt. Brott ska utredas och lagföras och påföljderna måste vara tillräckligt ingripande för att motsvara brottslighetens allvar. Frihetsberövande påföljder innebär också att individen under strafftiden är förhindrad att begå nya brott. Det är dessutom ett tillfälle som skapar förutsättningar för rehabilitering, behandling och utbildning. Sådana återfallsförebyggande insatser krävs för att de individer som begår brott varaktigt ska upphöra med sin kriminalitet, främst för att förhindra att nya brottsoffer drabbas och för att undvika de omfattande ekonomiska kostnader som brottsligheten orsakar. Varje individ som lämnar kriminaliteten bakom sig är på så sätt en vinst för både enskilda och samhället.

Enligt regeringen behöver arbetet med att förebygga återfall i brott utvecklas ytterligare. Fler individer – såväl barn och unga som vuxna – behöver nås av återfallsförebyggande insatser, och insatsernas innehåll behöver hålla hög kvalitet och vara grundat i kunskap om fungerande metoder. Exempelvis kan insatser vidtas för att individen ska ändra inställning till den egna kriminella identiteten och förändra sina värderingar angående brott. För att insatserna ska vara framgångsrika är det också angeläget att de olika aktörer som bidrar i detta arbete samverkar och agerar på ett samordnat sätt samt att insatserna anpassas efter individens förutsättningar och de omständigheter som råder i det enskilda fallet. Exempelvis kan en god samverkan mellan Kriminalvården, socialtjänsten, hälso- och sjukvården, Arbetsförmedlingen och andra relevanta aktörer vid villkorlig frigivning minska risken för återfall i kriminalitet och öka möjligheterna till återanpassning till samhället. På motsvarande sätt är det viktigt med en tidigt planerad och individuellt anpassad utslussning och eftervård för barn och unga efter placeringar vid Statens institutionsstyrelses (SiS) hem, HVB-hem eller familjehem. Vidare behöver arbetet med stöd till avhoppare, som är en viktig pusselbit i arbetet mot kriminella nätverk och annan allvarlig brottslighet, fortsätta utvecklas.

5.1 Stärkt och utvecklat återfallsförebyggande arbete för barn och unga

Barn och unga som är föremål för återfallsförebyggande insatser har ofta en komplex problembild med flera riskfaktorer som ackumulerats över tid och som behöver adresseras av flera aktörer. Innan det kriminella livets baksidor ännu blivit uppenbara för individen kan det också finnas en dragningskraft i förväntningar på status, pengar, spänning och gemenskap. Det medför att dessa individer många gånger behöver omfattande stöd och resurser under lång tid samtidigt som risken för återfall är betydande. På motsvarande sätt som en liten del av befolkningen ligger bakom en stor

andel av den totala brottsligheten i samhället finns en mindre grupp unga som är särskilt brottsaktiva. Inte minst är den grova våldsbrottsligheten, som på senare tid har sjunkit i åldrarna, koncentrerad till relativt få individer. Detta avspeglas också i en kraftig ökning av antalet häktade barn och unga de senaste åren. Enligt Kriminalvården (2022) har mer än hälften av dessa barn och unga en tidigare problematik med psykisk ohälsa och narkotikamissbruk, vilket behöver beaktas i genomförandet av förebyggande och återfallsförebyggande insatser.

Enligt regeringen finns mycket att vinna på att öka effektiviteten och kvaliteten i det återfallsförebyggande arbetet för barn och unga, både för att förhindra fortsatt kriminalitet under pågående stödinsatser och för att öka förutsättningarna för ett liv utan brott efter genomförd vård och behandling. En förutsättning för detta är en effektiv samverkan mellan de aktörer som berörs, exempelvis inom ramen för sociala insatsgrupper, SSPF-arbete (skola, socialtjänst, polis, fritid) eller andra samverkansmodeller. En effektiv samverkan kan också utvecklas genom samlokalisering av anställda inom socialtjänst och polis. Vidare behöver de aktörer som arbetar med barn och unga som är involverade i kriminalitet ha tillräcklig kompetens och kunskap om verksamma metoder.

Regeringen vidtar flera åtgärder på området. Som beskrivits i avsnitt 2.1 ovan har regeringen gett ett antal myndigheter i uppdrag att inrätta en samverkansstruktur för ett sammanhållet arbete med barn och unga i grov kriminalitet, som länkar samman arbetet på nationell, regional och lokal nivå. Regeringen har också beviljat organisationen Barnens rätt i samhället (Bris) medel för att synliggöra Bris nationella stöddlinje i syfte att nå fler barn och unga som vill lämna kriminalitet, barn och unga som riskerar att dras in i kriminella miljöer samt barn och unga som indirekt påverkas av ökat våld (S2023/02811). Regeringen har vidare beslutat att tidigarelägga redovisningen av utredningen om ungdomskriminalitetsnämnder, som ska föreslå hur ett system enligt dansk modell kan anpassas till svenska förhållanden och möjliggöra tydligare, tidigare och mer samordnade insatser för att förebygga fortsatt kriminalitet bland barn och unga (dir. 2023:26). Det är viktigt att vården för barn och unga som växer upp eller vistas i familjehem, HVB eller på SiS-hem håller god kvalitet och är utformad så att kriminalitet bland barn och unga kan förebyggas. Regeringen har remitterat ett betänkande av en utredning som har haft ett brett uppdrag att se över och föreslå åtgärder för hur kvaliteten i vården kan öka när barn och unga placeras utanför det egna hemmet med stöd av socialtjänstlagen och LVU (SOU 2023:66). Regeringen har också tillsatt en nationell samordnare för fler kvalitativa vårdplatser inom den sociala barn- och ungdomsvården, i syfte att bland annat motverka bristen på platser när ett barn eller en ung person ska placeras utanför det egna hemmet. Vidare har regeringen beslutat om att tillsätta en utredning som ska reformera och se över den statliga barn- och ungdomsvårdens uppdrag och organisation (dir. 2024:13). Utredningen ska föreslå en reformerad verksamhet, för en trygg och kvalitativ vård för de barn och unga som placeras inom den statliga ungdomsvården. Regeringen har även lämnat förslag om utökade befogenheter på SiS särskilda ungdomshem, bland annat ett generellt förbud mot innehav av egen teknisk utrustning, såsom mobiltelefoner vid slutna ungdomsvård och placering i förhöjd säkerhet (S2024/00131). Syftet med förslagen är att säkerställa säkerheten och

tryggheten på de särskilda ungdomshemmen genom att bland annat minska risken för avvikningar och fritagningar. Regeringen avser vidare att inrätta särskilda ungdomsfängelser för att stärka arbetet med unga som dömts för grov kriminalitet och som i dag avtjänar sin påföljd på särskilda ungdomshem.

5.2 Stöd till avhoppare och andra insatser för att förhindra och förebygga fortsatt brottslighet

Insatser för att förhindra och förebygga fortsatt kriminalitet är en viktig del i arbetet mot kriminella nätverk och annan brottslighet. För att skydda samhället och förhindra att fler brottsoffer drabbas behövs ett strukturerat återfallsförebyggande arbete för de individer som avtjänar påföljd i anstalt eller frivård och en nära samverkan mellan myndigheter, socialtjänst och andra aktörer för att underlätta övergången till ett liv utan brott efter avtjänad påföljd. Det behöver även finnas ett stöd till avhoppare från kriminella nätverk och andra individer som vill lämna kriminaliteten bakom sig men har svårt att göra det utan samhällets hjälp. Sådana individer har i regel en komplex problembild och behov av en rad insatser som behöver genomföras på ett skyndsamt och samordnat sätt. Det kan handla om skydd och omplacering till annan ort, vård för skadligt bruk eller beroende och psykisk ohälsa, bostad, försörjning, utbildning och förändring av kriminella attityder. Det ställer stora krav på en väl fungerande samverkan mellan de aktörer – såväl statliga och kommunala som privata – som bidrar med insatser i arbetet. Att en avhopparverksamhet finns på plats är också en förutsättning för att kunna implementera arbetsmodeller som Trefas och Group Violence Intervention (GVI), som syftar till att förhindra grovt våld i kriminella miljöer.

Regeringen vidtar ett flertal åtgärder för att utveckla det återfallsförebyggande arbetet. Exempelvis har Trygghetsberedningen fått i uppdrag av regeringen att analysera och föreslå hur arbetet med att förebygga återfall i brott bland individer som har avtjänat en påföljd i anstalt eller frivård kan utvecklas och bli mer effektivt (dir. 2023:57). Regeringen har också beslutat om en ändring i Kriminalvårdens instruktion (2023:797) som tydliggör att myndigheten får bedriva forskning som är av betydelse för verksamheten. Det är viktigt att Kriminalvårdens verksamhet bedrivs på ett effektivt och kunskapsbaserat sätt och att det återfallsförebyggande arbetet fortsätter att utvecklas och bidrar till att fler individer upphör med sin brottslighet.

Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen slutredovisade den 29 januari 2024 ett regeringsuppdrag om att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet (Ju2021/03331 och Ju2022/01537). Uppdraget omfattade även avhoppare under 18 år och flickor och kvinnor. Regeringen bereder nu förslagen från myndigheternas redovisning och överväger ytterligare åtgärder för att utveckla arbetet med avhoppare i landet. Det är också viktigt att de offentliga medel som fördelas till avhopparverksamhet går till seriösa aktörer som bedriver en verksamhet av god kvalitet. Regeringen avser därför att tillsätta en utredning som bland annat ser över regleringen på

området. För att fler avhoppare ska få stöd att lämna kriminaliteten har de medel som kan sökas för att genomföra sådana insatser även ökat kraftigt (bet. 2021/22:FiU1).

Skr. 2023/24:68

5.3 Regeringens inriktning för det fortsatta arbetet

- Regeringen ska verka för att insatser för barn och unga som är involverade i kriminalitet ska bli tydligare, mer effektiva och samordnade.
- Regeringen ska verka för att det återfallsförebyggande arbetet blir mer kunskapsbaserat och utvärderas i högre utsträckning för att möjliggöra att fler individer ska upphöra med sin kriminalitet.
- Regeringen ska verka för att säkerställa att det återfallsförebyggande arbetet bedrivs av seriösa aktörer och att offentliga medel som avsätts för detta inte missbrukas.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 14 mars 2024

Närvarande: statsminister Kristersson, ordförande, och statsråden Busch, Billström, Svantesson, Edholm, J Pehrson, Waltersson Grönvall, Jonson, Strömmer, Roswall, Forssmed, Tenje, Slottnér, M Persson, Wykman, Malmer Stenergard, Kullgren, Liljestrand, Bohlin, Carlson, Pourmokhtari

Föredragande: statsrådet Strömmer

Regeringen beslutar skrivelse Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet